

TÜRÜK

*Uluslararası Dil, Edebiyat
ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi*

Geliş Tarihi: 16.11.2018

Kabul Tarihi: 11.12.2018

Sayfa: 358-363

ISSN: 2147-8872

EĞİRDİR VE YÖRESİ AĞIZLARINDAN DERLEME SÖZLÜĞÜNE KATKILAR*

Döne Arslan**

ÖZET

Ağız araştırmaları bir dilin söz varlığını belirlemede çok önemli bir yere sahiptir. Türkiye’de ağız araştırmalarının başlangıcı 19. yüzyıla kadar ulaşmaktadır. Ağız araştırmalarının başlangıcından günümüze kadar yapılan araştırmalarla ilgili birtakım eksik ve hatalar ağız araştırmalarının ihtiyaç ve gerekliliğini ortaya koymaktadır. 20. yüzyılda Türkiye’nin birçok bölgesinin söz varlığını derlemek amacıyla Türk Dil Kurumunun başlatmış olduğu halk ağzından söz derleme seferberliğinin bir neticesi olarak Derleme Sözlüğü hazırlanmıştır. Bu sözlük, birçok eksik ve hatalarına rağmen ağız araştırmalarıyla ilgili en kapsamlı çalışma olarak kabul edilmektedir. Anadolu ağızları, söz varlığı bakımından büyük bir zenginliğe sahiptir. Ağızlarda tespit edilen ve tespit edilmeyen söz varlığı Türk dilinin zenginliğinin açık göstergesidir.

Derleme Sözlüğünün mevcut söz varlığına katkıda bulunmak amacıyla yapılan bu çalışmada, zengin etnik ve kültürel özelliklere sahip bir ilçe olan Eğirdir ve yöresi ağızlarında kullanılan ancak Derleme Sözlüğünde yer almayan ya da başka bölgelerde tespit edilmiş fakat farklı anlamlandırılmış söz varlıkları sınıflandırılarak verilmiştir. Netice olarak çalışmanın sonuna çalışmanın bir değerlendirmesi mahiyetinde sonuç bölümü ve faydalanılan kaynaklardan oluşan bir de kaynakça eklenmiştir.

Anahtar Sözcükler: Ağız Araştırmaları, Derleme, Derleme Sözlüğü, Eğirdir Ağızı.

* Makale “Eğirdir ve Yöresi Ağızları (İnceleme- Metinler- Sözlük)” adlı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

** Dr. Öğr. Üyesi, Kastamonu Üniversitesi, Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü,
<https://orcid.org/0000-0003-0550-9554>, darslan@kastamonu.edu.tr

CONTRIBUTIONS FROM EGIRDİR AND REGION'S DIALECTS TO THE COLLATION DICTIONARY

ABSTRACT

The researchs of dialect have more important a place in determined a vocabulary of language. In Turkey beginnig of researchs the dialect reach untill 19th century. The interested in researchs which is made from beginnig of researchs the dialect untill now set of missing and fault find out a need and necessity of researchs of dialect. On 20th century the action began by Turkish Language Society from dialect of public of compilation vocabulary's as a result Compilation Dictionary have been prepared Turkey's a lot of zone of vocabulary to compile. This dictionary is accepted as the most comprehensive study interested in research of dialect in spite of its a lot missings and fault. Dialects of Anatolia have great richness in terms of vocabulary. The vocabulary which is determined and not is clear indicator that Turkish Language is wealthy.

In made this study to contribute to present vocabulary of Compilation Dictionary, in dialect of Eğirdir and its regions where have rich ethnic and cultural specials used but no existed in Compilation Dictionar or existed in another regions but explained different vocabularies by classificating have been given. As a result this study has a result section to consider and bibliograpy that ocur from different sources which is used.

Keywords: Dialect Researchs, Compilation, Compilation Dictionary, Eğirdir Dialect.

GİRİŞ

“Ağız” terimi Türk Dil Kurumu Türkçe Sözlük'te şöyle tanımlanmaktadır: “Aynı dil içinde ses, şekil, söz dizimi ve anlamca farklılıklar gösterebilen, belli yerleşim bölgelerine veya sınıflara özgü olan konuşma dili”. Birçok yerleşim bölgesi ve farklı medeniyetlere ev sahipliği yapan Anadolu'da çok farklı ağız özellikleriyle karşı karşıya olmak kaçınılmazdır.

Türk Dili Tetkik Cemiyetinin amacı, "Türk dilinin öz güzelliğini ve zenginliğini meydana çıkarmak, onu yeryüzü dilleri arasında değerine yaraşır yüksekliğe erdirmek" olarak tespit edilmiştir. 1932 yılında Türk Dili Tetkik Cemiyeti(Türk Dil Kurumu)nin en önemli faaliyetlerinden biri de Türkiye'nin birçok bölgesinin söz varlığının derlenmesidir. Bu gereksinimin bir neticesi olarak Türk Dili Tetkik Cemiyeti kuruluşundan bir süre sonra “Osmanlıcadan Türkçeye Söz Karşılıkları Tarama Dergisi'ni (I. ve II. Cilt 1934) yayımlamıştır. Tarama Dergisi'nin içeriğini halk ağızlarından derlenmiş ve eski eserlerden taranmış söz varlığı oluşturur. 1939-1957 yılları arasında 5 ciltten oluşan “Türkiye'de Halk Ağzından Söz Derleme Dergisi” yayımlanmıştır. Derleme Dergisi, halk ağzından derlenmiş, yazı dilinde bulunmayan sözlerin yer aldığı bir ağız sözlüğüdür. Son olarak ağız araştırmalarının en kapsamlısı olarak kabul edilen ve en derli toplu çalışma olan Derleme

Sözlüğü, 1963-1982 yılları arasında “Türkiye’de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü” adıyla 12 cilt halinde yayımlanmıştır. (Derleme Sözlüğü, 1993, C.I: IX-X; Korkmaz, 2000)

Günümüzde teknolojinin günden güne gelişmesiyle Türk Dil Kurumu Derleme Sözlüğünü yeni ilavelerle genişletilmiştir. Son şekli “Türkiye Türkçesi Ağızlar Sözlüğü” adıyla elektronik ortama taşınmış ve bu alandaki büyük bir boşluğu doldurmuştur.

Anadolu ağızları, söz varlığı bakımından büyük bir zenginliğe sahiptir. Ağızlarda tespit edilen ve tespit edilmeyen söz varlığı Türk dilinin zenginliğinin açık göstergesidir.

Akdeniz Bölgesinin önemli şehirlerinden biri olan Isparta’nın Eğirdir ilçesi ve yöresi tarihte birçok medeniyete ev sahipliği yapmıştır. Tarihî, kültürel, coğrafi ve etnik yapısıyla büyük bir önem teşkil eden ilçe, konumu bakımından da çevre ilçelere ve illere geçişte bir köprü vazifesi görmesinden ötürü söz varlığı bakımından da oldukça zengindir.

Şüphesiz bu çalışmayla Eğirdir ve yöresinde tespit edilen söz varlığı, Anadolu ağızlarının söz varlığına katkı sağlayacaktır. Bu çalışmada 2008-2011 yılları arasında Prof. Dr. Osman Yıldız danışmanlığında yöre halkından kendi derlemiş olduğum malzemelerden hazırlamış olduğum Eğirdir ve Yöresi Ağızları (İnceleme-Metinler-Sözlük) adlı yüksek lisans tezinden ve daha sonraki süreçte de yöre halkının ağzından duyarak aldığım notlardan faydalandım.

Çalışma, “Derleme Sözlüğünde Bulunmayan Sözcükler” ve “Derleme Sözlüğünde Anlamları Farklı Olan Sözcükler” şeklinde iki başlık altında ele alınmıştır. Söz varlığı, bu başlıklar altında; deyimler ve kelimeler olarak sınıflandırılmıştır. Derlenen kelimelerin çoğu yöre insanları tarafından hâlâ konuşma dilinde canlı bir şekilde kullanılmaktadır. (Topal, 2018, s. 293). Çalışmada sunulan söz varlığı 16 deyim ve 114 kelimedenden ibarettir.

I. Derleme Sözlüğünde Bulunmayan Sözcükler

A. Deyimler

Anıt benit olmak: Şaşmak.

Cinbaşına oturmak: Tek başına oturmak.

Danına gitmek: Karşısındakini sınırlendirecek şekilde tavır sergilemek.

Efküf etmek: Elindekini değersizce harcamak.

Gafa belmek: Kafa bölmek, dikkat dağıtmak.

Gıcır büklüm olmak: Sakat kalmak. (Genellikle yörede beddua için kullanılan bir sözdür: “Gıcır büklüm ol”)

Hakından gelmek: Üstesinden gelmek.

Hakır hakır gülmek: Çok gülmek.

Harpıdan uyanmak: Birdenbire uyanmak.

Hevas etmek: Heveslenmek.

Hırç olmak: Bir sepet içindeki meyve veya sebzenin sallantıdan yenmez hale gelmesi.

İş kesmek: Eziyet etmek.

Mayır muyur konuşmak: Kararsız, sözlerinin anlamı anlaşılmayacak şekilde konuşmak.

Su kavletmek: Yaranın su değip iltihaplanması.

Takaze etmek: Alaya almak, alay etmek.

B. Kelimeler

Addak gaddak: Hile, aldatma.

Aravevli: Evine bağlı kimse.

Avkmak cıvmak: Aşırı şekilde dövme.

Badılamak: Kumaşı seyrek olarak teyellemek.

Baklan: Taze ve semiz. Eğirdir'de bir köyün adı.

Bıdıckık: Küçük, minicik. Ayrıca yörede kısa boylu kişiler için de kullanılır.

Burkutmak: Memnuniyetsizliğini yüzünü buruşturarak belli etmek.

Buşramak: Sıkılmış durmak.

Cıbarı: Çirkef, terbiyesiz, görgüsüz.

Cibbeten: Başından sonuna kadar, tamamen.

Cingil coruk: Bağ bozumundan sonra geride kalan üzümler.

Ciynek: Kıvılcım.

Çağsak: Dağların tepesinden yuvarlanan taşların toplandığı yer.

Cican: Görümce.

Çiğsi: Pişmemiş ya da işmemiş tadı gelen.

Çombul çokuş: Topluca, hep bir arada.

Çözeti: Hayvanın sağılarak bağırsakları alındıktan sonra kalan yatak eti.

Daddiri düddürü: Ne dediği, ne yaptığı belirsiz kişi.

Debbalık: Tenekecilik.

Deli debbek: Hareketlerinde kontrolsüz, akli başında olmayan.

Döngüldemek: Ortalıkta amaçsız gezinmek.

Eğer bostanı: Salatalık, hıyar.

Ehniyan: Obur, durmadan bir şeyler yiyen kimse.

Enimeşkin: Etraflıca, boylu boyunca.

Enimeşmen: Etraflıca, boylu boyunca.

Eşbahlı: Aşırı iştahlı kimse.

Fışmak: Ekşiyerek kabarmak.

Fılan golan: Falan filan.

Fokramak: Herhangi bir yiyecek maddesi ekşimek.

Gabine: Eğirdir ve yöresinde düğünlerde yapılan etli, nohutlu pirinç pilavı.

Gakgili havası: Eğirdir ve yöresine ait bir oyun havası.

Gammak: Gerdan, çene altı, kaymak.

Garnavit: Kerevit, göl ıstakozu.

Gayınne: Kaynana.

Gıllı parmak: Serçe parmak.

Gılgırt: Buğday, fasulye, nohut, mercimek, mısırın birlikte kaynatılarak yapılan yiyecek.

Gıppık: Sürekli göz kırpan, göz tiki olan.

Gokgok: Çok zayıf, güçsüz yaşlı kimse.

Goklanguzu: Salyangoz.

Gurilli: Kolera hastalığı.

Gücülece: Büyük bir zorlukla, güçlükle.

Hellem mellem: İyi pişmiş yemek, yumuşacık.

Hengildemek: Olur olmaz her şeye gülmek.

Hörüştü: Marangozun rendesinden çıkan ince yonga.

İhincik: İşte, şurada anlamında bir ünlem.

İlafata: Rafadan, hafif sert ile yumuşak arası pişmiş yumurta.

İssilik: Sıcaktan olan ince sivilceler.

İdrise: Arpacık.

İştehe: İşte, burada.

Kanlı buru: Dizanteri hastalığı.

Karlangayıp: Bulunmamacasına kayıplara karışmış.

Karlanguş: Kırılma.

Kebeli: Yarasa.

Keçeli: Umursamaz, çevresindeki insanlara karşı duyarsız.

Köv: Köy.

Kövlü: Köylü.

Kulaktozu: Kulağın arkasındaki çıkıntı.

Langadak: Kabaca, çok kaba.

Lizoz: Yatakta kadınların giydiği bir çeşit yün hırka.

Mal maşat: Mal mülk.

Mapızane: Hapishane, cezaevi.
Mayır muyur: Kararsız, sözleri anlaşılmayacak şekilde konuşan kimseler için kullanılan bir ikileme.
Menfez: Suyun geçmesini engelleyen set şeklinde kapalı kanal.
Meneyiş: Eğirdir ve yöresinde yetişen, mercimekten biraz büyük, yağı da çıkartılan bir tür meyve.
Mısbıtıl: Tamamen, tam olarak, bütünüyle.
Mişilli: Eğirdir ve yöresinde taş ile oynanan bir çeşit oyun.
Nabeki: Bakırdan yapılmış küçük tabak.
Nallıkadır: Kavgacı kişi.
Patlavuk: Dudak ve yüzde çıkan uçuk, çibanlara verilen ad.
Pavkurmak: Çakalların, kurtların uluması.
Rezaki: Kalınca kabuklu, iri ve uzunca taneli, çok tatlı bir üzüm türü.
Satılcan: Zatürre.
Su yutkunu: Aldırmaz, umursamaz kişi.
Şahnişin: Evin salonunda sokağa çıkıntılı cumbadan büyük balkon.
Şalvar ağız: Büyük, kapanmayan, konuşurken kelimeleri yayan ağız.
Şıvkalamak: Ezmek, ezerek ufalamak.
Tabanı yarık: Köylü.
Taraz: El derisinin işten zarar görmesi, tahriş olması.
Tapadak: Aniden, birdenbire.
Teneşir horozu: Çok zayıf kişiler için kullanılan bir benzetme.
Tınazlamak: Alaya almak, eğlenmek.
Tıngabak: Saçı olmayan kişi, kel.
Tillak: Gölün üzerinde kaydırılan taşın her bir sekmesine verilen ad.
Timbildetmek: Balık tutarken su içindeki balığın ipi yavaş yavaş oynatarak su üzerinde halkalar oluşturması.
Tüngüldemek: Atlamak.
Übcük: Köşe, bir şeyin köşesi.
Vıddırırızık: Özensiz yapılan iş.

Yatgeber ekmeği: Gece yatma vaktine yakın, geç saatlerde yenen yemek.
Yekidik: Topal, aksak.
Yemirmek: Sökmek, koparmak.
Yerinceli: Yerli yerinde.
Zağ: Güç, kuvvet.
Zıngıl zıngıl: Gösteriş ve davranışlarıyla töreleri umursamayan.
II. Derleme Sözlüğünde Anlamları Farklı Olan Sözcükler
A. Deyimler:
Nevri dönmek: Midesi dönmek, tiksirmek.
B. İsimler:
Bıçılğan: Gölde görülen küçük bir midye türü.
Callak callak: Fazla sulu olmuş yemek için kullanılan bir ikileme.
Dodan: Az konuşan, suratı asık kimse.
Efilemek: Etrafta can sıkıntısından oflaya puflyaya gezmek.
Finiyer: Bir çeşit hastalık. Havuç, patates gibi toprağın altında yetişen yiyecekleri yiyince toprak yiyormuş gibi hissetmek.
Ganere: Yalaka, kötü alışkanlıkları olan kimse.
Gebelek: Öksürük.
Gebelekli: Öksürüklü.
Gıllığış: Şüphe, kuşku.
Mahana: Ahırda hayvanların yem yedikleri yüksek yer.
Mesmes: Aptal, uyuşuk kimse.
Netameli: Uğursuz, belalı.
Nifirge: Çok küçük, işe yaramaz meyve.
Öğmek: Hamuru özleşinceye kadar yoğurmak.
Patlangaç: Balıkların karnında bulunan hava kesesi.
Sürtük: Sabunun kullandıktan sonra kalan son kalıntısı.

Tetire: Nişasta ile yapılan şekersiz pelte. Ayrıca kâğıt yapıştırımda da kullanılır.

Torki: Uzanılamayan ceviz, badem gibi ağaçların dallarındakileri düşürmek için atılan kısa değnek.

Ürölmek: Gazlanmak, bağırsakta gaz toplanması.

Zıvıan: Dalı olmayan ağaç. Ayrıca uzun boylu, zayıf kişiler için de kullanılır.

Zömböldemek: Bir şeye sinirlenip yere sert sert basarak sesli bir şekilde yürömek.

SONUÇ

Bu çalışma, Eğirdir ve yöresi ağzında tespit edilen fakat farklı anlamlandırılmış kelimeler ve daha önce tespit edilmemiş söz varlığını derleyerek Derleme Sözlüğüne katkı sağlamak amaçlanmıştır. Eğirdir ve yöresinde yapılan derlemeler ve alınan notlarla Derleme Sözlüğünde bulunmayan 15 deyim, 93 kelime; Derleme sözlüğünde anlamları farklı olan 1 deyim ve 21 kelime tespit edilmiştir. Yapılan çalışmanın bir neticesi olarak tespit edilen söz varlığının Eğirdir ve yöresi ağzının sosyokültürel ve ekonomik hayatı yansıttığını da söyleyebiliriz. Elbette yöre ağzının söz varlığı bu kadarla sınırlı değildir. Yapılacak yeni araştırmalarla, Derleme Sözlüğüne yeni sözcükler eklenerek yörenin söz varlığının zenginliğinin ortaya konması mümkün olacaktır. Böylece kelimeler yok olmadan Türk diline kazandırılacaktır.

KAYNAKÇA

- Derleme Sözlüğü. (1963-1982). C. I-XII, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- ELBİR, Döne. (2011). Eğirdir ve Yöresi Ağzları (İnceleme-Metinler-Sözlük), Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Isparta.
- GÜLENSOY, Tuncer, Ercan Alkaya. (2003). Türkiye Türkçesi Ağzları Bibliyografyası, Akçağ Yayınları, Ankara.
- GÜNGÖR, Nuri. (2005). Eğirdir Ansiklopedisi ve Hamidoğlu Tarihi Oyun), Sinan Ofset Tipo Matbaacılık, Isparta.
- KARAHAN, Leyla. (1996). Anadolu Ağzlarının Sınıflandırılması, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- KORKMAZ, Zeynep. (2000). "Türkiye'de Ağız Sözlükleri", Türk Dili, S.583, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 7-14.
- TOPAL, Erol. (2018). "Giresun Eynesil Ağzından Derleme Sözlüğü 'ne Katkılar", Karadeniz Araştırmaları XV/59 - Güz 2018 - s.291-296.
- Türkçe Sözlük. (2011). Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Türkiye'de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü. (1993). C I-XII, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- YILDIZ, Osman. (2002). Isparta Merkez Ağız İnceleme- Metinler- Sözlük, Fakülte Kitabevi, Isparta.